

Darázstalanítás (Máté-Tóth András és Nagy Gábor Dániel könyvéről)

Kamarás István OJD:

kamarasi@upcmail.hu

Máté-Tóth András és Nagy Gábor Dániel *Alternatív vallás (Szciantológia Magyarországon)* című könyve a hazai vallásszociológiai szakirodalom fontos eseménye. A L'Harmattan Kiadónál 2011-ben megjelent könyvük Veér András és Erőss László szakmailag minősíthetetlen három könyve (Veér-Erőss 1999, 2000, 2001) mellett végre érdembeli, szakszerű és tárgyilagos bemutatása ennek a sok vitát, sőt vihart kiváltó, nem egykönnyen definiálható, kategorizálható vallási jelenségnek. Míg a balsikerű próbálkozás szerzőpárosa a „bolondok hajója” a „pókháló” és a „mocsár” korántsem elfogulatlanságot tükröző metaforákat használja három könyve címében, a Máté-Tóth és Nagy-könyv előszava első – a Módszereink, Előítéleteink, Elvárások címűeket megelőző – fejezetének címe: Darázsfécszek. Ebben a szerzők érzékeltetik, hogy könyvükkel tudva és akarva kétszeresen is darázsfécszekbe nyúlnak. Már maga a vallás is (akárcsak a nemzetiségek és a magyar múlt), de a szciantológia kétszeresen az. A szegedi egyetem Vallástudományi Tanszékének munkatársai már évtizede kutatják a hazánkban új vallási jelenségeket, és sikeresen oszlattak el számos velük kapcsolatos ködképet, előítéletet, mítoszt. Max Weber varázstalanítását parafrázálva ez alkalommal „darázstalanításra” vállalkoztak. Témaválasztásukat így indokolják, amikor egy irodalmár kolléga „Nincs jobb dolgok?” kérdésére válaszolnak: „Szakmai érdeklődésből és kötelezettségéből. Ugyanazért, amiért elfeledett nyelvjárással foglalkozik az irodalmár, vagy amiért különleges halakat kutat a mélytengeri bűvár” (10.). A kutatás előzménye egy 2008-as, nemzetközi szinten is ritkaságnak számító kérdőíves adatfelvétel, melyre a hazai kétezer szciantológus – nevezzük őket így – „hívó” ilyen esetekben elég nagy arányúnak számító harmada válaszolt. (Máté-Tóth, Nagy 2008:113-130) Ebben a kötetben ezenkívül még húsz jelentős hazai szciantológussal készített interjú és 2000 és 2010 között megjelent ötszáz újságcikk elemzésére támaszkodva próbálkoznak meg a szerzők, hogy bemutassák a szciantológia magyarországi működését. Különleges érdekessége és értéke könyvüknek, hogy kutatási eredményeiket nem csak megvitatták a szervezet hivatalos képviselőivel is (akiknek támogatása hiányában természetesen nem jöhetett volna létre a kutatás), hanem esetenkénti ellenvéleményeiket kiemelt tipográfiával szerepeltették a könyvben.

A kutatók fél tucat kilépett szcientológussal is készítettek interjút, de sajnálatos módon tanulságaik nem gazdagították még jobban ezt az egyébként talentumos művet, mert a szerzők úgy vélték, hogy „a személyes sorsok és tapasztalatok jelen kutatások keretei között nem verifikálhatók”, és azzal érvelnek, hogy „az ilyen beszámolók elsősorban az érintettek csalódásának adnak hangot, és azt fogalmazják meg, hogyan lepleződött le számukra a szervezet. A nagy hazai és még inkább nemzetközi nyilvánosságot kapott történetek, melyek a szervezetről való kilépés drámaiságára helyezik a hangsúlyt, határhelyzeteket leíró rendkívüli esetek, és így is kezelendők” (11.). Ez az érvelés – egy számomra érthetetlen öncsonkítás mellett – meglehetősen komolytannak tűnik egy ilyen tudományos igényű és teljesítményű vallástudományi szakmunkában! Ez a sajnálatosan kimaradt fejezet – nem fél-tucatnyi, hanem legalább kétszer ennyi ilyen interjú gondos tartalomelemzésére támaszkodva – fájdalmasan hiányzik ebből a könyvből.

Rendkívül izgalmas olvasmánnyá válik Máté-Tóth és Nagy műve azért, hogy az adatokról és az elméletekről való eszmecserék mellett a vallással és a vallásossággal, a vallási közösségekkel kapcsolatos felfogásaikra is reagáltak, amit így indokoltak: „Más-más korosztályhoz tartozunk, másképpen szocializálódtunk, eltérő tapasztalataink vannak. Mindezek hozzáadódnak ahhoz a tudományos különbséghez, amely alapvégzettségünkől is fakad – Máté-Tóth gyakorlati teológus, Nagy pedig szociológus” (11.). Csúcsteljesítménye ennek a műnek az a habitus, amit minden lapján érzékelhetünk – Murken (2009) egyensúlyozó kutatásnak nevezi –, melyet az érintettekkel szembeni bizalom és a látottakkal szembeni kritika közötti egyensúly jellemez.

A sajtóelemzésből kiderül, hogy a nyomtatott sajtó alapján tájékozódó ember „egységes és egyoldalúan negatív képet fog kapni a szervezetről. Legyen szó politikáról, gazdaságról, egészségügyről vagy filmről, a sajtóorgánumok saját politikai beállítottságuktól függetlenül a szervezetet az egyénre, a gazdaságra és a politikára egyaránt veszélyesnek tekintik” (28.). Hasonló képet kaptam a szcientológiáról saját (még nem publikált) kutatásomban, melynek keretében 29 vallást minősítettem egyházasan vallásos katolikus, református, evangélikus és evangéliumi irányultságú hívekkel, a maguk módján vallásosakkal és nem vallásosakkal. A szcientológia az ismertségi listán a 29-ből a 15–20., a rokonszenv-ellenszenv listán a 27–29. helyeket foglalta el. Az indokolások között a két leggyakoribb, hogy egy káros szekta, és hogy nem is vallás, hanem üzleti tevékenység.

Izgalmas fejezete a könyvnek a magyarországi szcientológusok konfliktusairól szóló, mely a pszichiátria elleni (olykor ádáz) harcukról, a személyes adatok kezeléséről és nemzetbiztonsági megítélésükről szól, másképpen a pszichiáterek, a jogászok és a biztonságiak ítéleteiről és előítéleteiről. A szerzők konklúziója az, hogy „a szervezet mindhárom területen összeütközésbe került a társadalom által általánosan elfogadott értékrenddel, de legalábbis felmerül vele kapcsolatban a megalapozottnak tűnő gyanú, hogy erős az értékrendütközés, ami miatt a társadalomnak

védekeznie kell” (74.), ugyanakkor azt is hozzáfűzik, hogy „egyetlen közösséget sem lehet a vele kapcsolatban kialakult konfliktusokkal azonosítani” (75.).

A tagság körében végzett felmérésből kiderült: annak ellenére, hogy az átlagos kérdezett 40 éves, városi lakos, nagy valószínűséggel műszaki, kereskedelmi és informatikai végzettségű, valamivel nagyobb valószínűséggel nő, mint férfi, s az egy főre eső jövedelme 148 000 forint. Míg szüleik jelentős része valamennyire kötődött valamelyik egyházhoz, többségük nem, vagy alig részesült vallási szocializációban. A szerzők számára sikeres, és önmagát reprodukálni képes közösség benyomását keltik, ugyanakkor azt is megállapítják, hogy „az egyház tagságának növekedése stagnálni látszik. Másfelől az egyház tagjai kissé »paranoiásak« a teljes társadalom egyházukkal kapcsolatos beállítódásával kapcsolatban, mely magánéletükben is veszélyforrásként jelentkezhet” (140.). Egyébként eléggé keveset tudtak meg a kutatók arról, hogy mit is jelent a Szciantológia Egyházhoz tartozók körében a vallásosság és a vallásgyakorlás. Azt sem tudhatja meg az olvasó, hogy mit is jelent az „egyházi szolgáltatások igénybevétele”, a „helyi misszióba járás” és „az orgba járás”. Figyelemre érdemes megállapítás, hogy az imádkozás és a meditáció körükben egyáltalán nem elterjedt tevékenység, ami azért is érdekes, mert a maguk módján vallásosak, sőt a nem vallásos istenhívők is több-kevesebb gyakorisággal imádkoznak.

Jóval többet árult el erről a vallási jellegű szerveződésről a hazai prominenseivel készült interjúorozat, melyből megismerhettük vallási hátterüket, megtudhattuk, hogyan találtak a szciantológiával (legtöbben a *Dinaetika* című könyvön keresztül), mit nyertek általa (általában teljesebb életet minden területen), mit jelent számukra az alapító Ron Hubbard (leginkább szerethető és tisztelhető polihisztor), mit tartanak legnagyobb értékének (a többség az önismeretet). Sok más érdekesség között számomra a legmeglepőbb, hogy az interjúalanyoknak (vagyis a magyarországi vezető szciantológusoknak) csak a fele tartja vallásnak a szciantológiát, de a többiek sem tartják hagyományos értelemben vett vallásnak, leginkább még a buddhizmushoz érzik hasonlónak, többen pedig tudásra épülő gyakorlati vallásnak tartják. Tudjuk jól, hogy több neoprotestáns egyház és szekta tagjai sem tekintik magukat vallásosnak, hanem hívőnek, ám ez jóval kevésbé áll a szciantológusokra, akik sokkal inkább kognitív és pragmatikus kategóriákat használnak szciantológusságuk jellemzésére. Sajnos ebből a szempontból nem bizonyultak eléggé mélyeknek és intenzíveknek ezek az interjúk. És még egy megjegyzés: jó lett volna tudni valamint azokról (legalább a nemüket, életkorukat, foglalkozásukat és az egyházon belüli pozíciójukat), akiktől hosszabban idéztek a szerzők.

A zárófejezetben (Mi a szciantológia?) a szerzők különféle elméleteket próbálnak rá az általuk vizsgált, megtapasztalt és elemzett jelenségre, először a piac- vagy kínálatalapú sémákat, melyekben a vallás az emberi élethez elemi szinten szükséges szolgáltatás. Ez esetben a szciantológia fő árucikke a minden bajra

megoldással szolgáló technológia. A szakirodalom alkalmazott életfilozófiának, pszichotechnikát alkalmazó szervezetnek, személyes képességek optimalizálásával foglalkozó közösségnek, szekuláris vallásnak, self-religion-nak, manipulatív szektának, az új vallási jelenségekkel foglalkozó nevesebb szerzők közül pedig D. G. Bromley és M. L. Barcey (1998) kvázivallásnak nevezik (mint én magam is legszívesebben), R. Wallis (1975) meg olyan manipulációs mozgalomnak, amely pszichoszomatikus könnyítés formájában evilági megváltást kínál klienseinek egy elosztó szervezet keretében. Velük ellentétben G. Melton teljes mértékben vallásnak tartja. Az új vallási jelenségek egyik legjelentősebb szakértője, B. Wilson (1992) parádés tanulmányt írt a szcientológiáról. Nagy kár, hogy ez a munka elkerülte a szerzők figyelmét. Wilson 20 pontban sorolja föl a vallás alapvető jellemzőit, és briliáns (más vallásokkal összehasonlító) elemzések után megállapítja, hogy ezek közül nem felel meg a következőknek: *a*) engesztelő akciók, melyekkel kérhető a természetfeletti hatalmának segítsége, *b*) imádat, hála, hűség kifejezése az istenség szimbolikus reprezentációja jelenlétében, *c*) a természetfeletttel azonosítható nyelvek, tárgyak, helyek, időszakok, melyek részlegesen azonosak a természetfeletttel. Nem jellemzők a szcientológiára az előírt cselekedetek, szertartások az egyének, közösségek számára. Többé-kevésbé megfelel a következőknek: *a*) hit egy olyan hatóerőben, eszközben, mely túllépi a normális percepciót, mely magában foglal egy teljesen posztulált létrendet, *b*) hit egy olyan erőben, nem mely csak a természetes világot és a társadalmi rendet képes befolyásolni, hanem irányítja, esetleg meg is teremti azt, *c*) hit abban, hogy az ember sorsát életében és a túlvilágon az ember a transzcendens erőkkkel való kapcsolata határozza meg, *d*) gyakori hit, hogy a transzcendens erők önkényesen kormányozzák az egyént, *e*) a morális törvényekhez a hívők különböző módon kapcsolódnak, *f*) a cél komolysága, a követelménye és az életen át tartó imádat normatív követelmények, *g*) a büntetés és jutalmazás morális ökonómiája különböző formákban, *h*) a szent tárgyak, helyek, írások őrei, a doktrína specialistái és a rituális és pásztori vezetés, *i*) ezek a specialisták rendszerint meg vannak fizetve, *j*) azokkal a specialistákkal szemben, akik a doktrína rendszerezésére szentelik az idejüket, az igény, hogy minden problémára választ adjanak. Teljes mértékben megfelelnek: *a*) természetfeletti erők igazgatják az emberi történelmet és sorsot (ezeket antropomorf módon leírják, rendszerint kifejezett célokká hitelesítik), *b*) a nagy tanítóknak, prófétáknak és az istenek inkarnációinak kijáró rituális tiszteletadás, *c*) az imádat és a tanítás alkalmi a jóakarató emberek közösségének élményét eredményezhetik, *d*) a vallási tudás intézménye nem az újítás, hanem a reveláció és a tradíció szellemében működik, *e*) a tanítás igazságát nem ellenőrzik empirikusan. Mindezek alapján Wilson vallásnak tekinti a szcientológiát, ám mi ugyanezen kritériumok alapján, úgy vélem, nyugodtan tekinthetjük kvázivallásnak is. Máté-Tóth és Nagy alternatív vallásnak nevezik, ami szerintük nem jelent mást – és e ponton az olvasót kisebbfajta csalódás érheti –, mint a szokásostól, pontosabban az éppen most szokásostól eltérő

képződményt. A szerzők kitérnek az elől a kérdés elől, hogy a különböző alternatív vallások között mely kategóriába sorolnák a szcientológiát. Mert ha a hagyományos és szokásos vallásokhoz képest alternatív vallásoknak tekintjük mondjuk a Jehova tanúit, a krisnásokat, a „Keresztények” nevű szektát, a Hit Gyülekezetét és a különböző ősmagyar vallási képződményeket, akkor – mondjuk a wilsoni kritériumok szerint – a szcientológia markánsan különbözik ezektől, ugyanakkor eléggé hasonlít a Christian Science-re és a Transzcendentális Meditációra. Az előzőekhez képest ezek inkább tűnnek vallásalternatíváknak, mint alternatív vallásoknak.

Amit a szerzők utószavukban írnak – egyebek mellett a sokféleséggel kapcsolatos tűrőképességről, a vallási sokszínűség tudományos kutatásáról, az eredmények közoktatásba való beemeléséről és a vallásszabadsághoz kapcsolódó felelősségről –, azzal a legteljesebb mértékben egyetérthet az olvasó. Igazolva érezheti azt is, amivel a szerzők befejezik könyvüket, hogy „a valláskutatás akkor végzi jól a feladatát, ha igényes elméletekre alapozva, megfelelő módszertani következetességgel végzi kutatását, törekedve a témával kapcsolatos korrekt beszédmód kialakítására” (178.). Márpedig ez most eléggé nagymértékben sikerült.

Irodalom

- Bromley, David G., Barcey, Mitchell L. (1998) The Church of Scientology: a Quasi religion. In Zellner, W. W., Petrowsky, M. Westport (szerk): *Sects, Cults and Spiritula Communities*. Connecticut and London, Praeger 141–156.
- Máté-Tóth András, Nagy Gábor Dániel (szerk.) (2008) *Vallási sokszínűség Magyarországon* Szeged. SZTE Press, pp. 113–130.
- Murken, Sebastian (2009) *Neue religiöse Bewegungen aus religionpsychologischer Perspektive*. Marburg. Diagonal
- Veér András, Erőss László (1999) *Bolondok (úr)hajója*. Pécs, Art Nouveau
- Veér András, Erőss László (2000) *Magyarország a szcientológia (pók)hálójában* Pécs, Art Nouveau
- Veér András, Erőss László (2001) *A szcientológia mocsarában*. Pécs, Art Nouveau
- Wallis, Roy (1975) *Sciewntology: Therapeutic Cult to Religious Sect*. In: *Sociology*, 9. 89–100.
- Wilson, Bryan (1992) *Scientology: A Secularized religion*. In Wilson (szerk): *The Social Dimensions of Sectarianism*, Clarendon Paperbacks, Oxford. 267–288.